

Evangeliet og kulturene, lokalt og globalt*

SIGRUN MØGEDAL

Misjon og makt — frigjøring og fremmedgjøring

For tusen år siden var Norge en misjonsmark. Stafetten med det gode budskap ble brakt til oss av fremmede. Kirken i Norge har siden fått være med å bære budskapet over landegrenser til andre. Hva er da mer naturlig enn å sette vår feiring og våre refleksjoner om evangeliets møte med vårt folk inn i et misjonsperspektiv og spørre hvordan vi som kristne i Norge i dag bringer budskapet videre, både i møte med vår egen samtidskultur og gjennom misjon til andre land og folkeslag.

Misjon handler om oppdraget som er gitt alle kristne: å bære vitnesbyrdet videre i ord og tjeneste, i møte med dem som ikke har hørt eller kommet til kristen tro. Det er ikke et spesialoppdrag for noen få utvalgte, men for hele kirken og alle troende. Misjon er ikke bare en måte å organisere seg på for å bringe budskapet til fremmede land, men gjelder selve Guds kirkes vesen. Gud er selv misjonens Herre. Guds misjon i verden startet før kirken ble til og foregår fortsatt, både gjennom og utenfor kirken.

I et bredere misjonsperspektiv knytter vårt eget jubileum seg inn i en rekke andre markeringer i den verdensvide kirke nettopp i dette tiåret. I 1992 var det 500 år siden Columbus brakte kristen sivilisasjon til Latin-Amerika. Og i 1998 legges det i kirkene i Asia opp til ettertanke og markering av at det er 500 år siden Vasco da Gama landet i

* Foredrag holdt ved seminar om «Evangelium og kultur» på Moster i forbindelse med 1000-årsjubileet for den norske kirke.

India. Evangeliet, innpakket i koloniherrenes kultur, ble til velsignelse og oppreisning, men også til fornedrelse og overgrep.

Også vår nyere tids protestantiske misjonsvekkelse har rundet viktige milepæler gjennom dette tiåret. Det er 200 år siden William Carey startet sin misjon i India, 150 år siden NMS ble stiftet og 125 år siden Santalmisjonen så dagens lys. Vi kunne nevne fler. Poenget er at evangeliet har vært og er på vandring, til stadig nye land og folkeslag, og i stadige møter med kulturer og subkulturer, helt siden disiplene fikk sitt oppdrag, « fra Samaria og like til jordens ender». Disiplene startet uten noen annen makt enn kraften i møtet med den oppstandne Jesus Kristus. Misjonshistorien viser fortsatt hvordan kraften i evangeliet kommuniserer over kulturgrenser slik at mennesker kommer til tro og omvendelse. Om igjen og om igjen har evangeliet vist sin kraft til å bekrefte menneskers verdi og identitet, løfte dem opp til ny selvrespekt og nye relasjoner, og til å skape og omforme samfunn og kulturer.

Men evangeliets gang over landegrensene har også gjennom store deler av vår historie vært knyttet til maktinteresser og maktallianser. Det var ofte erobreren eller kolonimakten som brakte med seg budskapet. I kolonialiseringens spor finner vi fremmedgjøring, undertrykking, økonomisk utbytting og systematisk ødeleggelse av stedegne kulturer. Selv om kristningen av Norge ikke så lett kan sammenlignes med senere tiders kolonihistorie, sto også maktinteresser, sverd og overgrep sentralt her. Og evangeliets seier var ikke minst knyttet til kongens makt, og alliert med den nye troen demonstrerte kongen styrke og overlegenhet over gammel kultur og tro. Sannhetsbeviset synes først og fremst å ha vært nettopp makt og styrke, ikke nyskapt liv og fornyede relasjoner.

Selv om det har gitt seg ulike uttrykk gjennom historien, har den etablerte kirke ofte befunnet seg på de sterkes side. Helt fram til i dag har allianser mellom kirken og samfunnets dominerende kulturer og maktstrukturer i vårt samfunn også bidratt til marginalisering av individer, grupper og subkulturer, og derved vanskeliggjort kommunikasjon av evangeliet som et frigjørende budskap for alle. I lang tid gjaldt det kirkens forhold til en voksende arbeiderklasse. Fra våre nordområder er det mange eksempler på hvordan kirken har formidlet og forsterket negative holdninger til samenes identitet og kultur på en måte som skapte avmakt og fornedrelse i stedet for å representere en nyskapende kraft innenfor kulturen. Og i dag strever kirken med å kommunisere med en rekke gruppe mennesker som står utenfor det etablerte og vellykkede, de som er i opprør eller på leting, de som er uten rotfeste eller bærer en identitet og gruppetil-

hørighet som ikke er akseptert. Kirken er fortsatt i allianse med det sterke, det veltilpassede og det allment akseptable.

I misjonslandene er bildet mer mangfoldig. Det er blant fattige og maktesløse på landsbygda misjonen oftest har hatt sitt virke. Selv om misjonsarbeidet ofte skjedde i allianse med kolonimakten, foregikk det gjerne fjernt fra områder for eliter og økonomiske interesser. Noen av de unge kirkene har etter hvert skapt seg sin egen maktposisjon i samfunnet. Andre eksisterer som minoritetskirker som knapt har stemme der makt og innflytelse utfolder seg. Ikke sjelden har nettopp kristne og kirker i denne situasjonen bidratt med kritiske korrektiv og utfordringer til kirker og trossamfunn som har valgt å alliere seg med makt.

Kristningen av Norge, sett i sammenheng med global misjon gjennom de siste 1000 år gir mer grunn til ydmyk ettertanke enn triumf, og reiser spørsmål ved hva slags allianser kristne og kirker og misjon i dag opprettholder med samfunnets dominerende kulturer. Vår evne til å la evangeliet settes fri fra dominerende maktkulturer i vår egen kirke og vårt eget samfunn synes fortsatt fortvilende svak. Vi er forvaltere av misjonsoppgaven som ble overgitt de første disiplene, nedarvet gjennom generasjoner. Kristningshistorien, kolonihistorien og misjonshistorien er både tankevekkende og smertefull og utfordrer til bekjennelse og ydmykhet før lovsangen kan tone fullt og helt.

Spørsmålet vi står overfor er derfor: Hvordan kan evangeliet formidles på en måte som gjør vitnesbyrdet ekte i forhold til troen vi har fått overgitt og i forhold til kulturen vi lever i? Hvordan kan evangeliet slippe til som den bibelske, overleverte fortelling, på en måte som setter det fri til å nå inn i menneskers liv og formidle møtet med Skaperen og Frelseren? Et møte som styrker individets verdi og identitet som skapt i Guds bilde og som bekrefter, konfronterer og transformerer kulturer og subkulturer slik at Guds rikes verdier kan leves ut gjennom egen kultur, fullt og helt. Og hvis evangeliet først og fremst formidles gjennom sitt møte med ulike mennesker og kulturer, hvordan kan vi gjenkjenne det ene evangelium gjennom et mangfold av kulturelle briller og uttrykk?

Globalisering og fragmentering

Vi lever i en samtid som på forunderlig måte rives mellom globalisering og uniformering på den ene siden, og fragmentering og oppløsning på den andre. Side ved side og på samme tid. I alle land og på alle nivåer i samfunnet. Vi har beveget oss gjennom opplysningstid og modernitet til vårt postmoderne, komplekse samfunn. I dag står vi uten åpenbare sammenhenger, uten den store mesterfortellingen

som gir felles forklaring, uten nøkler til å få bitene til å henge sammen. Den enkelte står alene og må finne måter å integrere sin egen virkelighet på, slik at ikke livet rives i stykker.

Omveltningene omkring oss skjer forvirrende raskt. Tidligere definisjoner og skiller som avgrenset folk og grupper, passer ikke lenger. Marked, media og teknologi har omskapt verden til en landsby der vi på mange måter er blitt likere. Samtidig øker avstanden mellom de som har og de som ikke har, de som får det til og de som ikke får det til, innen ethvert samfunn. Sosial oppløsning er et globalt fenomen, der lengsel etter mening og identitet møtes av nye former for spiritualitet så vel som nyvåkne fundamentalisme. Konflikter og skillelinjer finnes nå like mye innenfor sosiale grupper og kulturer som mellom dem. Det skjer en økende pluralisering både på lokalplan og i storsamfunn. På samme tid mobiliseres og politiseres gruppe-identitet knyttet til etnisitet, nasjonalisme og religion, og skaper nye maktbaser som ofte er ekskluderende og destruktive.

Det er våre kulturer, med alle sine dimensjoner, som er det rammerket av verdier og symboler og relasjoner som livene våre orienterer seg i og henter sine tolkninger fra, og som gir grunnlaget for samhold og fellesskap. Overlevert kultur skaper kontinuitet mellom generasjonene. Samtidig er den i stadig omforming, nå så raskt at kontinuiteten er truet.

Kulturer har ikke noe liv uavhengig av menneskene som lever i kulturen og deres relasjon til hverandre. De eksisterer der livet leves, og er derfor nødvendigvis lokale, nødvendigvis ulike og nødvendigvis kollektive – noe mennesker har sammen. De handler om både symboler og strukturer som styrer relasjoner mellom menn og kvinner, unge og gamle, makt og innflytelse. Kulturer kan heller ikke lenger sees isolert fra hverandre. Ikke minst gjennom de strukturer som er knyttet til makt og handlingsalternativer, er kulturer i samspill med hverandre på godt og på vondt, lokalt, nasjonalt, regionalt og globalt.

Globaliseringen blir i en slik sammenheng både til velsignelse og forbannelse. Den åpner tilgang til kunnskap om alternative verdier og valg. Samtidig truer den de tradisjonelle lokale mønstre som har gitt lokalsamfunn og fellesskap mening og forutsigbarhet. Mens vi nok kan være bekymret for hvordan evangeliet gjennom historien har vært forkynt på en måte som underminerer kulturelle verdier, er det ødeleggende potensialet i globaliseringsprosessen slik vi opplever den i dag, en mye større trussel. Som et svar på dette aktiveres kulturell og religiøs fundamentalisme som et forsvar og en motkraft. Modernisering og utvikling av og tilgang til ny teknologi blir i dette en trussel mot livskvalitet og kreativitet og mot menneskers opple-

velse av identitet, dersom den bidrar til uniformitet og verdiløshet eller til ekskluderende fundamentalisme.

Kirken, både som del av kulturen og som motkultur, og formidlingen av evangeliet innenfor og gjennom kulturen, står i nødvendig samspill med det stadig skiftende kulturbildet, både som en medskapende og som en korrigerende aktør. Dersom kirken mener å kunne isolere seg fra, eller ville ønske å unngå helhjertede møter med samtidskulturen, ville den stå i fare for å opprettholde tradisjon uten liv og kraft.

Evangeliet som bærer av mening

På hvilken måte kan evangeliets kraft til å integrere det som er falt fra hverandre frigjøres og gi mennesker mot og håp og tilhørighet innefor en slik fragmentert virkelighet? Hvordan kan kristen etikk og kristen tro få representere en kraft som blir meningsbærende for mennesker, som gir frihet til utfoldelse under ansvar innenfor mangfoldet og som kan omskape grupper og kulturer til fellesskap der både mangfold og enhet i tro og håp kan leve sammen?

Dette er ikke noe prosjekt som kan gjennomføres ved utfoldelse av makt eller overbevisningskraft. Svaret kan ikke ligge i en forsterket og fornyet korsfarermobilisering for en kristen enhetskultur. Det er ikke sannsynlig at vi kommer dit ved en forsterket videreføring av tradisjonell misjon fra det globale til det lokale. Og heller ikke gjennom kirker som selv ikke våger å gå inn i hva det betyr å være både en ekte samtidig del av kulturen, bærer av en tradisjon som er nedartet gjennom generasjoner og tro mot evangeliets åpenbaring av Guds lov og Guds frelse.

Det er ikke slik at vi nødvendigvis må se kompleksitet, fragmentering og pluralisme som trusler, som må møtes med en ny universelt gjeldende og meningsbærende virkelighetsbeskrivelse som kan bringe bitene tilbake til trygg orden. Kanskje ligger det et potensiale for større dybde i vår virkelighetsforståelse, dersom vi aksepterer mangfoldet som en livsbejaende velsignelse, så lenge det ikke medfører at all mening faller fra hverandre og ingenting lenger kan gjøre krav på sannhet.

Som Lamin Sanneh formulerer det i *Translating the Message*: «For oss alle kan mangfoldet være en snublesten, men for Gud er det hjørnesteinen i hans universelle plan.» Evangeliet lover jo nettopp både å frigjøre menneskers identitet og å bringe oss inn i nye relasjoner, til Gud og til hverandre. I denne sammenhengen av verdier og mening blir mangfoldet selv en del av skaperverket og bringer oss et lite skritt nærmere til å ane Guds storhet.

Hvordan kan da evangeliet kommuniseres på en slik måte at det nettopp gir individet nøkler til å leve med forskjelligheter og mangfold, til å la mangfoldet selv utdype evangeliet som sannhet, til å leve ut et liv i etterfølgelse der egen livshistorie og identitet har fått ny bekreftelse og nye dimensjoner i møte med Frelseren, Jesus fra Nasaret? Det er dette den lokale menighet handler om, det er dette misjonen skulle handle om, og det er dette den globale kirke skulle dreie seg om. Det er til dette fellesskap vi kalles til å innby alle som søker mening, alle som er presset mellom interessegrupper, som kjenner seg undertrykt og marginalisert, glemt eller utstøtt og de som har mistet tro på at deres eget liv har verdi. Det er innen denne komplekse, selvmotsigende kulturkonteksten evangeliet må forkynnes og gripes som relevant.

Lokal kontekstuell kommunikasjon og konfrontasjon

Evangeliets møte med kulturene kan aldri være nøytralt. Vi har mange eksempler på hvordan kristen misjon har gitt stemme og identitet til kulturer gjennom utvikling av språk og bekreftelse av menneskers verdi, samtidig som vi har eksempler på kulturverdier og menneskelig verdighet som er knust og tråkket på. Evangeliet har ikke fått slippe til på egne premisser, i sin fulle, befriende kraft, der Bibelens fortelling om Jesus, om frelse og nytt liv, har fått møte og kommunisere med livshistorien til den som hører.

Evangeliet vil alltid måtte formidles gjennom kulturelle filtre. Ingen kan forstå eller sette navn på budskapet uten uttrykk og symboler som er del av egen kultur. Også kirkens institusjoner og kirkens tradisjon representerer kulturelle uttrykk som fungerer både som filtre og forsterkere for evangeliets møte med menneskene. Vi kan ikke lenger opprettholde forenklede modeller av denne kommunikasjonsprosessen. Vi trenger større oppmerksomhet omkring hvordan våre egne kulturelle briller og bagasje kan forstyrre og forkludre evangeliets budskap.

Det er ikke vanskelig å forklare hvorfor evangelisering over kulturgrenser og språkskille er en særlig utfordring i så måte. Men problemet gjelder ikke bare misjon i fremmede kulturer. Det er like nødvendig å erkjenne våre filtre og kommunikasjons-barrierer i forhold til grupper og subkulturer innenfor og knyttet til lokale menigheter i vårt eget land. Ofte er vi mer opptatt av å forstå kulturen til dem vi ønsker å nå enn av å undersøke om den som forkynner og formidler har en kulturell bagasje som forvrenger selve budskapet.

Kulturens møte med evangeliet i vår egen historie har bidratt til å gi vårt folk identitet. Slik sett betyr folkekirkens møte med mennes-

ker som selv har svak og lite bevisst kirketilhørighet, gjennom høytider og viktige milepæler i livet, en bekreftelse av tilhørighet og røtter – først og fremst til kulturen, men også oftest et undrende og åpent skritt i møte med evangeliets budskap.

I vår sekulariserte og oppdelte, sprikende virkelighet, er det behov for en bevissthet om hvordan vi kan unngå at slike kontaktpunkter ikke først og fremst blir møter med kirkens dominerende kultur, men blir møter med et evangelium som får stå der – i sin enkle, avkledde form, på en måte som gir det mulighet til å kommunisere også med dem som ikke lenger finner tak i sine kristne røtter, og dem som opplever at de er fraskrevet verdi og mening. Hvert lokalsamfunn og hvert individ må slik få mulighet til å forstå hvordan evangeliet er godt nytt – for dem.

Hvordan hører folk i vår kultur og i våre subkulturer evangeliet slik det forkynnes i dag? Kan de høre det, eller kveles det av sin mangel på klarhet, av selvmotsigende budskap, uforståelig språk eller irrelevans? Svarer forkynnelsen fortsatt på de spørsmål som ble stilt i forrige hundreår, opptatt av å beskytte kirkens kultur fra forurensning fra dagens kulturer og subkulturer? Kristen forkynnelse i vår egen sammenheng har fortsatt karakter av enveiskommunikasjon. Det gjelder også liturgi, spiritualitet og musikk. Det er ikke nødvendigvis mer hellig at måten vi uttrykker vår tilbedelse reflekterer tidligere kulturer enn vår egen samtid. Viktigere er det å søke nærhet til det hellige, midt i vår egen samtid. Her er det den globale kirke — ikke minst minoritetskirker og kirker som har måttet kjempe for frigjøring og rettferdighet fra undertrykkelse, har noe å lære oss. De har utviklet og fortsetter å utvikle arbeidsmåter og teologi som lar evangeliet få svare på de brennende spørsmål som nettopp formuleres i deres egen virkelighet.

Hver kultur kan forstås som en gave fra Gud, samtidig som hver kultur også uttrykker opprøret mot Gud, bruddet med Skaperen. Evangeliet må derfor også ta sitt profetiske oppdrag på alvor, konfrontere og forme kulturen, og forløse den til verdier som speiler Guds rikes verdier. De elementene i våre kulturer som evangeliet må konfrontere har ingen bestemt geografisk grense, lokalisert til folkeslag og grupper som enda ikke har hørt og tatt imot kristen tro. De er heller ikke begrenset til den religiøse lille bit av våre personlige liv, eller til seksualmoral og individuell etikk. Den forbrukskulturen og elitekulturen som fortsatt er del av vår dominante kultur i dag, både innenfor og utenfor kirken, er like mye i opposisjon til evangeliet som noen av de såkalt ikke-kristne kulturene noen gang har vært. Godt nytt for fattige innebærer også et klart budskap til kulturer og systemer som opprettholder og tolererer at fattigdomsgapet i

verden blir større og større. Dette innebærer kall til bekjennelse og omvendelse, både for evangeliets forkynnere og dets hørere.

Et enhetlig vitnesbyrd innenfor mangfoldet

Vi har diskutert mangfoldet i kristne kulturelle uttrykk og i vår evangelieforståelse som en potensiell velsignelse. Vi kan erkjenne den som Den Hellige Ånds verk og åpne oss for rikdommen i mangfoldet, som gir oss større dybde og bredde i forståelsen av vår kristne tro og bringer oss nærmere Guds fulle åpenbaring gjennom sitt Ord. Evangeliets sannhet ligger nettopp i den mangfoldige totalitet, der puslespillets biter så langt som mulig er satt sammen. En slik sammensatt enhet kan stå fram som mer tydelig enn en påtvunget og uforløst uniformitet.

Samtidig gjør en slik forståelse av enhet i mangfoldet nødvendig å reise spørsmålet om alle mulige tolkninger av evangeliet er autentiske, og hvis ikke, hvor grensene går. Når det finnes mange ulike måter å la kultur og evangelium møtes på, og dette resulterer i ulike kulturelle uttrykk for hva evangeliet er og hvordan det kan forstås – hva er da sant vitnesbyrd og hva må forkastes som en forvrengning?

Hva er forskjellen på at evangeliet tilpasser seg og gir etter for press fra kulturen og at evangeliet kommuniseres inn i kulturen? Spørsmålene er like påtrengende i vår egen aktuelle kirkehverdag som i misjonsarbeid under fremmede himmelstrøk. Og vi må forvente at de vil konfrontere oss med stadig økende styrke, ut fra den virkeligheten vi i dag lever i, der det er så mye som flyter og så få absolutter å holde fatt i.

Vi trenger noe å styre etter for å kunne bekrefte mangfoldet i den enhet vi har i Kristus. Bibelens ord og våre kirkers og trossamfunns teologiske arv og tradisjon gir oss fundamentet for å forstå kjernen i vår felles tro. Sentrum og referansepunktet for det sanne evangeliets budskap er Guds frelse gjennom Jesus Kristus og løftet om oppreisning og nytt liv, et liv som settes fri til å utfolde sitt fulle potensiale, slik Skaperen ville det. En evangelieforståelse som stenger for eller forkludrer dette budskapet bærer ikke enhetens merke. Et mangfold som stenger for felles opplevelse av Guds kjærlighets nyskapende kraft, som benekter tilhørighet og lengselen mot enhet, må det stilles spørsmål ved. Forkynnelse som ikke avslører og konfronterer maktstrukturer som direkte eller indirekte bidrar til å opprettholde ulikhet og undertrykkelse mellom mennesker, og som bygger på at noens kultur og livsmulighet er mer verdifull enn andres og bryter ned og knuser menneskers identitet, kan vanskelig være sanne uttrykk for den sanne evangeliet.

Vi har ikke klare nok kriterier, og ikke engang klare nok begreper til å samhandle om disse spørsmålene på tvers av kulturer og subkulturer. Det er derfor nødvendig at vi begir oss ut på aktiv og målbevisst leting etter nødvendige redskaper, både til å bekrefte enheten i kjernen og til å finne fram til noen mulige gjerdestolper, slik at vi sammen, på tvers av trossamfunn, kirker og kulturer, kan stå ansvarlige for å formidle og leve ut sentrale og ekte kristne verdier og bringe fram et sant budskap gjennom hele mangfoldet av kulturer.

Både i evangelisering her hjemme og i misjonsarbeidet må vi finne fram til bedre måter for å skape et enhetlig vitnesbyrd — gjennom mange stemmer og på mange måter, men forpliktet på et overgripende felles oppdrag som også skaper ansvarlighet til hverandre — og en bekreftelse av hverandre. Økende konkurranse mellom ulike kirker, trossamfunn og grupper i evangeliseringsarbeid, og et uforpliktende forhold til å hjelpe nye som kommer til tro inn i et forpliktende og nærende fellesskap, må avløses av vilje til samhandling og gjensidig respekt og tillit.

Det er åpenbart på det lokale plan og i menneskers nærmiljø at det virkelige møtet mellom evangeliet og kulturene kan finne sted. Misjon i fremmede land kan bidra til å starte dette møtet, men må rotfestes i det lokale og den lokale menighets egen tolkning og utlevelse av ekte tro i egen kultur. Men lokalmenigheten må også se utover seg selv og sine grenser. Ingen kan kjenne eller eie hele evangeliets fylde uavhengig av fellesskap med andre. Derfor er det lokale og det globale uatskillelige, både i møtet mellom evangeliet og kulturene, og i kirkens verdensvide misjonsoppdrag.

Bibelens visjon er nyskapningen av det fullkomne hele. Folkene skal samles fra hver nasjon og stamme. «Alt det dyrebare og verdifulle folkene har – skal de føre inn i byen, men noe urent skal ikke komme inn», leser vi i Åpenbaringsboken. Et flerkulturelt mangfold forent og føyd sammen. Evangeliets kraft til både å virke gjennom kultur, og til å konfrontere kultur.

Misjon og kirke er sammen kalt til å uttrykke et mer enhetlig vitnesbyrd, sprunget ut av troens ekte møte med evangeliet om Jesus, forstått gjennom ulike kulturer innenfor et gjensidig, bekreftende mangfold av kristne. Det er gjennom et slikt vitnesbyrd, båret av mange stemmer og uttrykt på mange måter at den lokale og den globale kirke kan uttrykke sitt egentlige vesen. Bare slik kan budskapet bringes videre på en måte som frigjør stadig nye mennesker, innenfor sin egen kultur.

Nepal (United Mission to Nepal) som utsending for Den Norske Tibetmisjon, 1983-87 konsulent i Kirkens Nødhjelp, direktør Diakonhjemmets Internasjonale Senter fra 1987. Leder i Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke fra 1990. Co-moderator, Unit II Kommissjonen i Kirkenes Verdensråd (Misjon, helse og utdanning) fra 1992.

Gospel and cultures, locally and globally

The paper, delivered at a seminar on «Gospel and Culture» in connection with the celebration of the 1000th anniversary of the church in Norway, describes the relationship between mission and power as a potential for both liberation and estrangement. The process of globalization, likewise, may be a blessing or a curse. The main focus of the paper is the question how the Gospel can meet individuals and groups in a way which answers the desperate search for meaning in our time. In this context it is necessary with a critical reflection upon the impact missions and global relations have upon the various cultures. The churches have to continue their increasing recognition of the diversity of cultural expressions, and to realize that the Gospel does not lead to uniformity but to a diversity of expressions.